Валерій КАПЕЛЮШНИЙ
Київ

«УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ

У статті здійснено стислий історіографічний аналіз проблеми висвітлення Української революції 1917–1921 років у сучасних підручниках та навчальних посібниках для вищих навчальних закладів.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., історія України, вузівські підручники, навчальні посібники, національна еліта.

Переважна більшість дослідників Української революції 1917–1921 років в своїх працях справедливо наголошує, що до 1917 р. терміну «Україна» не було в офіційному вжитку в жодному значенні – географічному, етнічному, адміністративному, а тим більше державницькому, але з початком революції прискорився процес перетворення українського етносу на сучасну політичну націю і вперше за багато віків український народ дістав можливість називатися своїм справжнім ім'ям, і саме з ним, ім'ям України, національна українська державність відродилась і постала у 1917 р. перед усім світом і вже ніколи не зникала з його політичної карти, адже навіть більшовики, зважаючи на розмах національних державотворчих та національно-визвольних процесів 1917–1921 рр., новостворену радянську псевдодержаву УСРР – УРСР змушені були все ж таки назвати УКРАЇНСЬКОЮ.

Як же ця тема висвітлюється в сучасних шкільних і вузівських підручниках та навчальних посібниках з історії України? Щодо особливостей віддзеркалення «Української революції 1917–1921 років» у шкільних підручниках, то цій проблематиці нами присвячена окрема стаття, яка опублікована у попередньому випуску «Етнічної історії народів Європи»[1]. Продовжимо дослідження проблеми викладом матеріалу про висвітлення теми у підручниках та навчальних посібниках для вищих навчальних закладів. Саме цій меті і підпорядкована дана стаття.

У порівнянні з шкільними підручниками, до яких, починаючи з 2010 р. і аж до початку 2014 року, були внесені суттєві зміни, покликані покращити імідж Росії та спрямовані, насамперед, на формування неагресивного образу Росії, для чого з підручників було вилучено інформацію про події під Крутами, про Українських січових стрільців, про визвольну боротьбу УПА та інші події і факти, які свідчили про окремі аспекти не зовсім «братніх» взаємовідносин та загострення українсько-російського протистояння, то ситуацію з вузівськими підручниками можна охарактеризувати як значно кращою. Їх автори – менш вразливі щодо змін політичної ситуації в країні. На відміну від шкільних підручників, у вузівських науковцями вміщено історіографію тем, що вивчаються, залучено великий пласт різних джерел та документів, виокремлено дискусійні і малодосліджені проблеми, нарешті в них превалює аналітичний підхід до висвітлення різних аспектів і періодів історії України, зокрема й доби Української революції 1917–1921 рр., йде синхронний порівняльний аналіз найважливіших подій вітчизняної та зарубіжної історії.

В зв'язку з цим досить актуальним залишається питання про відновлення повноцінних курсів історії України у вузах. Твердження чиновників з Міністерства освіти, що в школах відводиться достатня кількість годин на вивчення історії не має ніяких підстав. Адже є разюча відмінність між тим, хто викладає учням, а хто студентам. Далі. Треба враховувати різницю як одну і ту ж подію сприймає школяр, а як студент. Звичайно, це зовсім різні рівні сприйняття. І нарешті, в

умовах зовнішньої агресії студенти, а це молода майбутня національна еліта, повинні ґрунтовно знати не лише історію власного народу, але й інших народів, особливо сусідніх.

Щодо хронологічних меж Української революції. Більшість авторів датують її 1917–1921 роком. Проте ще й сьогодні це питання, на жаль, залишається дискусійним: і в шкільних підручниках, і у вузівських, і в наукових дослідженнях зустрічаємо різні варіанти цього датування. Зокрема, мінімізований, коли Українська революція обмежується лише діяльністю Центральної Ради, тобто 1917–1918 рр., проте більшість дослідників долучають до цієї доби також Гетьманат Павла Скоропадського, ЗУНР, період Директорії УНР. На противагу мінімізованому варіанту, деякі автори доводять межі революції з 1917 аж до 1923 року – розпуску органів ЗУНР в еміграції. Вживається і застарілий штамп ще з часів радянської історіографії – 1917–1920 роки, але лише в березні 1921 року було підписано Ризький мирний договір, ще влітку 1921 р. проти засилля більшовиків в Україні активно діяв національно-визвольний рух, зокрема загони Нестора Махна, більше того, в листопаді 1921 року було здійснено національно-визвольний похід армії УНР в Україну. То про який 1920-й рік може йти мова?

Наступне важливе питання – це різнобій щодо вживання в шкільних і вузівських підручниках термінів і понять.

Що стосується терміну «визвольні змагання», то вперше його використав та ввів у науковий обіг В'ячеслав Липинський. Щодо співвідношення термінів, то «Визвольні змагання» – поняття більш ширше, ніж «Українська революція». Визвольні змагання можна датувати періодом 1914–1923 рр. (починаючи від січових стрільців, Спілки Визволення України, а закінчуючи розпуском ЗУНР та тимчасовим затуханням і припиненням активних дій українства в екзилі (що й роблять деякі історики, наприклад, Василь Верига, Ярослав Дашкевич), враховуючи боротьбу за державність на всій території України, а не лише на Наддніпрянщині.

Чому саме від січових стрільців, тому що саме січові стрільці в 1914 році вперше за часи бездержавності України згуртувалися і зі зброєю в руках почали втілювати в життя українську національну ідею – тобто першими почали боротьбу за відродження української державності. Звідси випливає, що терміном Українська революція 1917–1921 рр. можна назвати найвищий етап, апогей Визвольних змагань 1914–1923 рр.

На жаль, багатьом виданням притаманне «перекручення» окремих подій і фактів доби Української революції 1917–1921 рр. Так, наприклад, за трактуванням Я. Треф'яка, гетьманом України П. Скоропадського було обрано на останньому засіданні Центральної Ради: «29 квітня 1918 р. історичне засідання Центральної Ради ухвалило демократичний проект Конституції і обрало Президентом М. Грушевського, а гетьманом – Павла Скоропадського, що спирався на німецькі війська»[2]. Проте, такі випадки, на жаль, не поодинокі, прикрі неточності зустрічаються навіть у роботах відомих дослідників. Так, канадський історик О. Субтельний констатує, що «28 квітня, якраз коли Центральна Рада складала конституцію Української держави, до зали ввійшов німецький загін і розпустив збори. Наступного дня Центральна Рада впала – без усякої спроби захищатися», а також, що «Микола Шраг замінив М. Грушевського на посаді голови Центральної Ради»[3]. В. Врублевський та В. Хорошковський значно «обмежили» період існування Центральної Ради: «Проіснувавши всього три місяці, Центральна Рада впала»[4]. Подібне нерідко зустрічається і у російських виданнях. Так, у книзі «История России» автори, аналізуючи події громадянської війни, пишуть, що «Німецькі війська і українська Директорія на чолі з Скоропадським були відсунуті Червоною Армією[5]. Отже, з цього виходить, що нібито Директорія не тільки не боролося проти Скоропадського, а, навпаки, ним очолювалась. Такий перелік, на жаль, можна продовжувати.

Є підстави говорити і про свідоме перекручення, коли деякі сучасні антиукраїнськи налаштовані дослідники спотворюють історію вітчизняного державотворення, зокрема і доби Української революції 1917–1921 років. Наприклад, Ю. Мірошниченко та С. Удовік, аналізуючи події в Україні кінця 1917 – початку 1918 р., зазначають, що «сучасні українські історики трактують зазначені події як війну Росії проти України, але юридично для цього немає ніяких підстав», …

«ці події можна однозначно кваліфікувати як громадянську війну у межах Російської імперії»[6]. Ці «українські науковці» стверджують, що «роль УЦР у становленні України як держави сильно перебільшена», Харківщину називають «історичними землями Великоросії», «IV Універсал був прийнятий купкою узурпаторів», «УЦР – нелегітимний орган», «уряд УНР – самозванці», «традиційним зрадництвом українців» пояснюють «нелегітимне прийняття М. Грушевським IV Універсалу, яке завдало величезної шкоди справі побудови незалежної держави й внесло розкол в українське суспільство»[7]. Варто наголосити, що С. Удовік свої антиукраїнські погляди висловлював і в попередніх публікаціях, пропонуючи змінити назву нашої держави «Україна» на «Рутенія, Руськоланія, Русинія….», назву нашого народу «український» на «руский с одним «с», терміново змінити гімн «Ще не вмерла Україна» на «какой-нибудь более жизнеутверждающий» та ін. [8] Ці та інші фальсифікації та антинаукові інсинуації безперечно потребують критичного аналізу та викриття їх антидержавної сутності у спеціальному дослідженні.

Зневажливим ставленням до національної еліти доби Української революції 1917–1921 рр., чітко вираженим скептичним ставленням до самого терміну «Українська революція» та до його сутності наскрізь пронизані книги Д. Яневського, які сам автор називає «навчальними посібниками для політиків, журналістів, політологів та любителів з написання, переписування та удосконалення Конституції України»[9]. Чого тільки вартий висновок Д. Яневського, що «Злука, яку десятиліттями оспівують вітчизняні ура-патріоти… була не чим іншим, як фікцією»[10], або його оцінка Центральної Ради та національної еліти: «ні на що не здібні і ні на що в продуктивному, творчому сенсі не здатні українські «інтелігенти» – письменники, учителі, студенти-недоуки та селяни, які об‘єдналися в Українській Центральній Раді»[11].

Безперечним лідером у процесі сучасних фальсифікацій історії України, на наше переконання, слід вважати А. Широкорада, який в своїй книзі, оцінюючи діяльність Центральної Ради, дійшов висновку, що «объективно говоря, именно Центральная Рада стала зачинщиком гражданской войны на территории бывшей Российской империи»[12].

Важливим джерелом для ґрунтовного вивчення історії України як у вузах, так і в школах є хрестоматії та збірники джерел. На жаль, і вони на сьогодні не відповідають вимогам часу.

Як же в них і якими документами представлена тема «Українська революція 1917–1921 рр.? На жаль, на сьогодні, в більшості хрестоматій і тематичних збірників вміщено тексти універсалів Центральної Ради за В. Винниченком, проте, наприклад, лише між автентичним текстом IV універсалу і текстом IV універсалу, вміщеним до «Відродження нації» В. Винниченка, дослідники нараховують 650 невідповідностей. Крім цього, з усіх наявних на сьогодні хрестоматій з історії України та історії держави і права України, збірників законів, документів та матеріалів лише у другому томі п‘ятитомного документального видання, присвяченого ЗУНР, укладачами вміщено автентичний текст «Тимчасового Основного закону…» з посиланням на офіційне видання 1918 р., в усіх інших виданнях – «скорочений» текст, взятий з книги Михайла Лозинського «Галичина в рр. 1918–1920» (Відень, 1922), в якій у п’ятому артиклі вилучено одне з ключових положень: «державний прапор є синьо-жовтий». Більш детально ці аспекти проблеми проаналізовані в публікаціях М. Чубатої[13].

Таким чином, як бачимо, дослідникам є над чим працювати і що удосконалювати, в тому числі й навчальну літературу. Ми не закликаємо до ура-патріотизму в підручниках, а до об’єктивного висвітлення подій і фактів. Поряд з трагічною ми маємо і славну, героїчну історію України. Нам є чим гордитись і за що боротись – і підручники з історії України, як шкільні, так і вузівські, повинні бути такими, що плекають і посилюють любов до України, формують патріотизм, викликають почуття національної гідності, а головне – ці підручники повинні надихати сучасну українську молодь до активної участі в розбудові рідної держави, яка, нарешті, остаточно стала на європейський шлях розвитку.

[1] Капелюшний В. «Українська революція 1917–1921 років» у шкільних підручниках та навчальній літературі з історії України: історіографічні та загально-педагогічні аспекти // Етнічна історія народів Європи. – 2017. – Вип. 51. – С. 65–70.

[2] Треф'як Я. Україна у контексті європейської історії // Історія України. – 2001. – № 46. – С. 7.

[3] Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1991. – С. 308–309.

[4] Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. – К., 1997. – С. 38.

[5] История России. – Воронеж, 2001. – С. 114.

[6] Мірошниченко Ю. Р., Удовік С. Л. Русь – Україна: Становлення державності. – В 2-х тт. – Т. 2. – К., 2011. – С. 200–201.

[7] Там само. – С. 187, 195, 200, 202–205 та ін.

[8] Удовик С. Государственность Украины. Истоки и современность. – К., 1999. – 208 с.; його ж. Какая Украина нам нужна. – К., 2001. – 102 с.

[9] Яневський Д. Загублена історія втраченої держави. – Харків, 2009. – 252 с.; його ж. Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського. – Харків, 2010. – 284 с.; його ж. Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського. – Харків, 2010. – 316 с.; його ж. Проект «Україна», або Крах Симона Петлюри. – Харків, 2010. – 315 с. та ін.

[10] Яневський Д. Проект «Україна», або Крах Симона Петлюри. – Харків, 2010. – С. 162.

[11] Яневський Д. Загублена історія втраченої держави. – Харків, 2009. – С. 245.

[12] Широкорад А. Б. Тайная история Украины. – М., 2008. – С. 309.

[13] Чубата М. В. Конституційне законодавство ЗУНР: до питання про автентичні та неавтентичні тексти «Тимчасового Основного закону» від 13 листопада 1918 року // Часопис Київського університету права. – 2014. – Вип. 3. – С. 48–51; її ж. Дослідження істориками права проблеми автентичних та неавтентичних текстів Універсалів Української Центральної Ради // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23–24 січня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 5–8.

В статье осуществлен краткий историографический анализ проблемы освещения Украинской революции 1917–1921 годов в современных учебниках и учебных пособиях для высших учебных заведений.

Ключевые слова: Украинская революция 1917–1921 гг., история Украины, вузовские учебники, учебные пособия, национальная элита.

In the article, a brief historiographic analysis of the problem of coverage of the Ukrainian revolution of 1917–1921 in modern textbooks and teaching aids for higher educational institutions was carried out.

Keywords: Ukrainian revolution of 1917–1921, history of Ukraine, university textbooks, teaching aids, national elite.